

Az első erdélyi magyar folyóirat

A több mint másfél száz évvel ezelőtt megjelent Erdélyi Muzéum köteteit forgatva, minden tekintetben a katalizátorok jutnak eszembe, azok a középiskolás korunkban megismert különleges anyagok, amelyek megjelenésükkel megváltoztatják a vegyi folyamatok sebességét, sőt némely esetben új irányt szabnak mozgásuknak. Mindenekelőtt a falkatalízis különleges esete csábít a hasonlatra, mikor is a merőben új vegyi folyamatot az edény falának katalizáló anyagai indítják el. A folyóirat is katalizálja a hasábjain megjelenő írásokat: a rendeltetését igazán betöltött éppen az különbözteti meg a közönséges gyűjtékes kötetektől, hogy a szerkesztői kéz nemcsak egy edénybe ömleszt különböző szerzőktől származó írásműveket, hanem úgy érvényesít elvet és módszert, hogy azáltal tartós kapcsolatot, ismétlődő találkozást biztosít író és olvasó között. A folyóirat katalizáló anyaga az eszme, amit szolgál, és a szervező tevékenység, amivel az eszme mögé munkatársakat és közösséget mozgósít.

Az Erdélyi Múzeumot mind a maga elé tűzött eszmei célok, mind a körülötte buzgólkodó szerkesztő-szervező tevékenység olyan időszaki kiadvánnyá avatták, amelyet nem csupán korai volta, hanem rangja következtében is joggal sorolunk legbecsültebb irodalmi-tudományos hagyományaink közé.

Minden honi tapasztalat híján bizony nem kicsi feladatra vállalkozott az Erdélyi Múzeum, hogy maga köré tömörítse a rendelkezésére álló erőket az irodalom, a nyelv, a tudományok és a nevelés szolgálatában. Az idő, mint annyiszor, meglehetősen alkalmatlan volt: alig néhány hónappal a bécsi kongresszus megkezdése előtt, 1814 májusában került ki a kolozsvári Református Kollégium nyomtatóműhelyéből a folyóirat első füzete.

Szerkesztője Döbrentei Gábor huszonkilenc éves dunántúli származású fiatalember. Foglalkozására nézve

családi nevelő gróf Gyulay Ferencné házában. A folyóirat-alapításra vállalkozó literátor szinte még gyermek volt, amikor megismerte kora magyar szellemi életének legjobbjait, a Kazinczy körül csoportosuló írókat; közülük jó néhánnyal hamarosan baráti kapcsolatba is került. Erdélyben is a széphalmi mester ajánlatára telepedett meg. Magyarországi tanulmányai után a híres wittenbergi egyetemre iratkozott be. Az oda való utazást használta fel arra, hogy megismerje Bécs, Prága, Drezda, Torgau szellemi életét, tudományos és művészeti eredményeit. Tanulmányai és utazásai során igyekezett mindenkel megismerkedni, amit ekkortájt Európa zajgó élete gondolkodásban és művelődési intézményben magából kigyöngyözött.

Túlzás nélkül mondhatjuk tehát, hogy a Kolozsvárott otthonra talált fiatal Döbrentei tanulmányai során magas színvonalú műveltségre tett szert, tájékozódott kora európai kultúrájában, megismerte a művészletek és a társadalomtudományok új eredményeit. A kanti bölcselet, a nemzeti művelődés herderi eszmerendszere, a romantikus költőiség Schlegel-féle programja, a múlt dicsőségén merengő ossianizmus — mind-mind újfajta gondolkodásra és izgatott cselekvésre serkentette a becsvágyó Döbrenteit.

Erdélyben hamarosan megtalálta a gyakorlati munka lehetőségeit is. A Gyulay család szalonja a nemzeti érzésű — Béccsel sok tekintetben nem szímpatizáló — főuraknak volt a gyülekező helye. A családi nevelőnek itt alkalma nyílt olyan kapcsolatokat teremteni, amelyek később — anyagi és erkölcsi vonatkozásban egyaránt — nagy hasznára voltak művelődési tervei valóra váltásában. Állása lehetővé tette azt is, hogy keresztül-kasul utazhassa Erdélyt, megismerje történelmének emlékeit, népeit, tájait. Már az erdélyi tartózkodása legelején igyekezett összeköttetést teremteni a szellemi élet embereivel. Aranka György, Cserei Farkas, Gyarmathi Sámuel, Bolyai Farkas egyaránt szíves barátsággal fogadta a sok okos tervvel előálló fiatalembert, mindenki munkára biztatta és segísséget ígért neki.

Meghitt beszélgetések során hamarosan szóba került egy irodalmi és tudományos folyóirat kiadásának a gondolata. Úgy tudjuk, hogy a terv egész konkréten Döbrentei

széphalmi látogatása alkalmával merült fel. Ekkor — 1809-ben — Kazinczy nagy reményeket fűzött egy Erdélyben megindítandó folyóirat jövőjéhez. Döbrentei a terv megvalósítása érdekében először a művelődéspártoló Cserei Farkasnál kopogtatott: „A kiadó még 1810-ben, júniusban közölte a maga plánumát Mélt. Nagy-Ajtai Cserei Farkas, cs. kir. kamarás és májor úrral, ki azt tulajdon költségén kinyomtattatta, s azon méltóságoknak, kiknek eleikbe terjesztve volt, az akkor folyó országgyűlés alatt, az országházában kiosztotta, vagy az ott nem levőknek elküldötte.“ Ami a folyóirat kiadásának anyagi alapját illeti, Döbrentei úgy gondolta, hogy ha az első szám kinyomtatásához összeadnak 800 forintot a művelődés jómódú barátai, azután a begyűlő előfizetési díjakból biztosítani tudja folyóirata zavartalan és rendszeres megjelenését. Ez az elképzelés azonban hiú ábrándnak bizonyult. A későbbi füzetek ajánlásai tanúsítják, hogy a folyóirat négy évig tartó létét csak mecénások tetemes anyagi támogatásával lehetett biztosítani.

A szerkesztő úgy tervezte, hogy folyóiratából „ minden fertály esztendőben, ha mind jó munkák vétele, mind elegendő olvasók által az intézet folyamatba jöhét, egy 12 árkusból álló füzet megjelenjék“. A gyéren érkező kéziratok azonban ezt az elképzelést meghiúsítják, s a szerkesztő kénytelen arra az álláspontra helyezkedni, hogy az egyes füzeteket akkor jelenteti meg, amikor „a 12 árkusnyit tevő jó darabok“ összegyűlnek. Később — éppen a rendszertelen megjelenés következtében — „időhöz nem kötött, szabad füzetekben megjelent időszaki írásnak“ nevezi kiadványát.

Az Erdélyi Múzeum első füzete 550 példányban jelent meg, és bár a nyomdai munkák megkezdésekor csak 200 előfizető volt, a példányok néhány hét leforgása alatt egytől egyig elkeltek. A sikeres láttán Döbrentei második kiadást nyomtattatott az első füzetből, a következő számot pedig már 1000 példányban rendelte meg Trattner János „nyomató-műhelyében“.

Az első füzetben a szerkesztő meghatározza kiadványa jellegét, és kijelöli a művelődésnek azt a részét, amelyet fel akar ölelni. Igéri, hogy a Múzeum közöl életírásokat, az egyes országok sajátosságait ismertető útleírásokat, tör-

ténelmi és nyelvtörténeti munkákat, verseket, elbeszéléseket és a művészletek elvi kérdéseit boncoló esztétikai dolgozatokat, kritikai írásokat, a nevelés időszérű kérdéseinek feldolgozását, valamint állandó tájékoztatást arról, hogy az országban milyen irodalmi és tudományos munkálkodás folyik. Kétségkívül igaza van Szauder Józsefnek, amikor azt írja, hogy az Erdélyi Múzeum programja még teljesen hagyományos jellegű, s eltervezett kereteit a felvilágosodás egyetemes tudománytörténeti érdeklődése határozza meg. A folyóirat akár tarkának is nevezhető jellege természeteszerűen következett a művelődési élet differenciálatlanságából, abból, hogy a tudomány és a szépirodalom még nem különült el teljesen egymástól, s az értelmiségi életforma sajátos kelet-európai helyzetéből következően a tollforgató akarva-akaratlanul a szellemi élet egymástól távol álló tartományainak a becserkészésére kényszerült. A XIX. század elején szellemi életünk nem egy kiválóságára jól illő jelző a *mindenes*, és nem csodálkozhatunk azon sem, ha ebben az időben a születő folyóirat körül a műveltség egészére kiterjedő szerkesztői igény bábáskodik.

Döbrentei folyóirata legfontosabb feladatának azt tartotta, hogy minél több eredeti alkotás lásson benne nyomdIFESTÉKET. Nem tagadja ugyan a fordítások és az átdolgozások jelentőségét, sőt ismételten leszögezi, hogy az egész nemzet hálával tartozik azoknak a fordítóknak, akik az anyanyelv révén megközelíthetővé teszik az emberi kultúra új eredményeit, de mindenellett elsősorban azt hangsúlyozza, hogy „eljött az idő, melyben az eredeti dolgozáshoz is jobban hozzá kell kezdeni s többen. Egyedül az eredeti jó munka a nemzetnek tulajdon birtoka, az ád a nyelvnek tekintetet.“ Eredeti művek, önálló gondolkodás — ez 1814-ben az erdélyi magyar művelődés legégetőbb szükséglete. Bátortalanság, szellemi renyheség ülte meg a lelkeket. Ennek az eloszlatását tartotta legelső feladatának a fiatal szerkesztő. Önbizalmat iparkodott önteni az erdélyi szellemi élet embereibe. „De nálunk a léleknek eredeti kifejlődését nagyon hátráltatja, hogy mi nem merünk magunk gondolkodni, s csakazzal maradunk, amit idegen földről békaptunk, melyet vagy még némelyben

slendriános neveltetésünk, vagy félelmes rebegésünk, vagy energia nélkül való lételünk is okoz. Nincs önnön erőbe való nemes bizakodás, nincs az írói pályára elegendő elkészülés” — írja az első füzetben közzétett *Eredetiség és jutalomtétel* c. felhívásában. Pedig az írók és tudósok bátorsága, kezdeményezőkézsége nélkül nincs nemzeti művelődés, támogatásuk és együttműködésük nélkül lehetetlen megteremteni és fenntartani művelődési intézményt. Ezért oly gyakori a türelmetlen, sürgető hang Döbrenteinél: „Erdélynék jelesebb tanultjai! újra hívunk titetket együtt-dolgozásra. Sok tudományos fővel ismerkedtem meg e kis hazában, mely érti, mint kell a literaturát elésegíteni. Sokan ígérték a segítést. Miért van mégis ezen elhallgatás? Azt, amit tenni tudunk, amit a közönség hasznáért megtanultunk, tegyük le a haza oltáránál. Legyünk fáradhatatlanok a tudományok terjesztésében, álljunk ellene hatalmasan a nemzetet megalacsonyító korcsosodásnak.” Nem elég a haza és annak művelődése előrehabilidásáról minden tekintetben panaszkodni, építő tettekre van szükség — szögezi le Döbrente. Senkinek nincs jog azzal áltatnia magát, hogy a jelen feladatait elvégzik majd boldogabb idők szerencsés fiai.

A szerkesztő felfogása szerint az irodalmat és a tudományt úgy kell művelni, hogy a nagyközönség kedvet kapjon az olvasásra és igényelje a műveket. Ezért különös gondot kell fordítani a nyelv tisztaságára és szépségére. „Magunkra nézve pedig azon kellene lennünk, hogy olvasóink nyelvünkön is találjanak sok hasznost, sok szükségeset, sok szépet. Mert a publikum nem hanaszeretetből olvas (és valójában megkínzott hazafiság volna rossz magyar könyveket csak azért olvasni, mivel magyar), hanem azért, hogy tanuljon, vagy magát mulassa.”

Döbrenteinek a folyóirat hasábjain közzétett írásaiból világosan kirajzolódik a romantika eszmevilága. Külföldet járva sokat tanult a német romantikusoknak az eredetiségre és a teremtő zsenire vonatkozó elméleteiből. Ezekre a német földön szerzett ismereteire alapozza programadó cikkeit. Aztán számról számról nyomon követhető, hogy az általa magyar nyelvi talajba átplántált új terminológia miként hódít teret a munkatársak írásaiban, ugyanakkor

az is lemérhető, hogy minden igyekezete mellett, elméleti iskolázottságát nem képes összhangba hozni a maga szerkesztői gyakorlatával. A romantika elveit hangoztató Döbrentei ízlésében sohasem lép túl a klasszicizmuson, s különösen a folyóirat szépirodalmi és kritikai anyaga megválogatásakor képtelen fennhangon hirdetett eszméihez igazodni. Számára a romantika mindvégig dogmatikusan kezelt információs anyag marad, no meg valamiféle nosztalgikus csüggés az újmódin. A divatos szavak mai áradatában nem nehéz megértenünk, hogy mekkora élvezettel róhatta papírra a frissen tanult kifejezéseket; ilyeneket például „modell“, „elidegenülés“ stb.

Mindezt nem tagadva, sőt számon tartva, Döbrenteié marad az érdem, hogy a romantika eszméivel megismerette a hazai olvasóközönséget, és hogy az írók előtt az alkotó tevékenység és a művész magatartás új lehetőségeit villantotta meg. Ellentmondásoktól hemzsegő életének mindenkorban fénypontja az a négy esztendő, mialatt kolozsvári folyóiratát szerkesztette. A nyomdokába lépőknak aztán már nemcsak információs anyaguk, hanem tehetségük is volt hozzá, hogy elvek és gyakorlat között gyümölcsöző harmóniát teremtsenek.

Döbrentei nagy igyekezettel buzdította a tollforgató embereket a folyóirat munkájába való bekapcsolódásra, ígérte, hogy a beküldött kéziratok kinyomtatását „a békelyülendő darabok minéműsége fogja meghatározni“. Persze szerkesztői gyakorlata során hamarosan rájött, hogy egyik legnehezebb feladata a rossz kéziratok elhárítása. Döbrentei ezzel is többé-kevésbé sikeresen megbirkózott. Elmondhatjuk, hogy cimboraság jussán nem vette be senkinek sem alacsony színvonalú írását. „Nehézteljen akárki, édes Barátom — írta Kazinczynak —, de rossz darabot, készakarva rosszat nem teszek a Muzéumba. Egész egy rakás vers és egyéb is hever íróasztalom fiókjában, a Múzeum számára küldötték, de rosszak s ki nem adom.“ Négyéves fennállása alatt az Erdélyi Múzeum a legjelesebb írókat igyekezett megszólaltatni. Kazinczy, Szemere, Berzsenyi, Kölcsey verseinek a közzétételével a kor legértékesebb alkotóiit állította mértékül a költők elé.

Már az első számban a szerkesztő szükségesnek látja azt is leszögezni, hogy a kéziratokkal szemben támasztott minőségi igény nem jelenti azt, hogy munkatársaitól feltétlen világnézeti azonosulást követel. Igen élesen megkülönbözteti a szerkesztő és a kritikus feladatát: „A kiadó a bégyülendő munkák megítélésére fő-kritikus lenni nem akar. Csak bályege légyen a munkán az észnek, ízlésnek, felvészi, ámbár nem mindenütt egyeznék is meg a béküldő gondolatjával, ítéletével. Egy ilyen időszaki írás ép-pen az a hely, hol többféle ellátások együtt lehetnek. A kritikálni akaró végezzen az íróval. A kiadó azt olyan bátran teheti, mint a béküldő, ha nem fogja akarni, hogy változás tétessek munkáján.“ Döbrentei szerkesztői gyakorlata folyamán rendszerint megtalálja a lehetőségét annak, hogy valamilyen formában kifejtse munkatársaitól eltérő véleményét.

A Muzéum eredeti szépirodalmi alkotások közlése mellett azt a feladatot is vállalja, hogy olvasóival megismeresse a világirodalom remekeit. Homérosz Iliászának első könyve, Szapphó lírája, Ossian egyik éneke Batsányi fordításában, angol klasszikusok Kis János tolmácsolásában képviselik többek között a folyóirat világirodalmi anyagát. A szerkesztő, szem előtt tartva a közönség nevelésének szükségeségét, a fordításokat általában az író életének és munkásságának tömör fogalmazású ismertetésével tette közzé.

Hazai drámai műveket sürgetve gyakran szól Shakespear és Schiller drámaköltészettelről, s a műfaj hazai jövőjét elválaszthatatlannak tekinti a tőlük való tanulástól. A drámapályázatot bejelentő írásában is — melyre megszületett Katona József Bánk bánja, de melynek rejtélyes sorsáról a folyóiratban semmit sem tudhatunk meg — az egyetemes drámatörténet tapasztalatait és tanulságait igyekezett összefoglalni.

A görög és római irodalomról szóló tanulmányok mellett a folyóirat ismerteti a modern európai irodalom fejlődését is. A francia próza múltjáról írott tanulmány a küzépkori párizsi univerzitás körül kibontakozó tudományos irodalomtól kezdve egészen a XIX. század elejéig teljes képet igyekszik adni a francia szellemi élet fejlődéséről.

Szól Rousseau és Voltaire korszakalkotó munkásságáról, és ismerteti az enciklopédisták működését is. Egy másik tanulmány a német drámairodalom és a német próza történetét vázolja. Herder egyik tanulmányát maga Kazinczy fordította magyarra. A folyóiratnak azt a célját, hogy rendszeresen ismertesse a világirodalom fejlődését, Döbrentei így indokolja: „Úgy gondoljuk, hogy amennyiben literaturánk haladhat, bizonyosan a külföldi literaturák történetei jó megismerése által legjobban haladhat.“

Az olvasók céltudatos nevelésének a szempontja különös erővel jut kifejezésre a folyóirat irodalomtörténeti és irodalomkritikai anyagában. Az első szám *A magyar literatura történetei* címmel főhelyen közöl részletet Kazinczy Ferenc tanulmányából, melyet eredetileg a bécsi titkos politikai rendőrségtől provokatív céllal sugalmazott tübingai pályakérdésre írt 1808-ban. Ez a tanulmány a magyar irodalomtörténetírásnak mindmáig sokra becsült alkotása. Az első füzetben ugyancsak Kazinczy terjedelmes recenzióját olvashatjuk Kisfaludy Sándor *Himfy szerelemi* című munkájáról. A részletekbe menő szakavatott elemzés mellett Kazinczy ebben az írásban arra is sort kerít, hogy az irodalombírálatra vonatkozó elvi álláspontját leszögezze. „En azt hiszem — írja —, hogy a nemzet izlését semmi sem tisztíthatja inkább, mint a bátor, de igazságos recensiák, és hogy ezeknek már az is megbecsülhetetlen haszna, hogy íróink ezután több gonddal fogják elkészíteni sajtó alá bocsátandó munkájikat, s a közhaszon kedvéért bátran fogom kitenni magamat azon kedvetlenségeknek, hogy egyik vagy másik íróink gáncsommárt megneheztelni talál.“ Színvonalas tanulmányt olvashatunk Janus Pannonius, Orczy Lőrincz, Barcsay Ábrahám életéről és irodalmi munkásságáról. Kazinczy Ferenc lelkes ismertetőt ír abból az alkalomból, hogy felfedezte Baranyai Decsi Jánosnak, a marosvásárhelyi kollégium híres tanárának 1596-ban kiadott *Sallustius*-fordítását.

Meglehetősen változatos az irodalomelméleti anyag is. Különböző műfajok kötelező szabályairól, a művészeti ábrázolás időszerű kérdéseiről, a nyilvánosság elé lépő író elvárható felkészültségéről minden szót ejtenek a munkatársak. Dolgozatot olvasunk a kritika mibenlétéiről és szük-

ségeségéről, arról, hogy a tudományos, az irodalmi és művészeti bírálatnak sajátos szempontjai vannak. Többször hangsúlyozott tétele a folyóiratnak, hogy az irodalmi és tudományos bírálatban elsősorban a principiumot, az elvszerűséget kell megkövetelni.

Sajnos Döbrentei ebben a tekintetben sem tudta megteremteni az összhangot elvei és szerkesztői gyakorlata között. A kritika szükségességét hirdette, ugyanakkor — levelei bizonyága szerint — remegett a kritikusi pengeforgatástól, viszolygott az elvek nyíltsisakú megütközésétől.

Az Erdélyi Múzeum programjának sarkalatos pontja a nyelvművelés. A folyóirat szerkesztője és munkatársai teljesen tisztában vannak azzal, hogy egyrészt az anyanyelv természetes jogainak a kiharcolása, másrészt a nyelvcsinosítás a művelődés embereinek legfontosabb feladatai közé tartozik. Tudják és olvasóikban is tudatosítani igyekeznek, „hogy minden nemzet csak akkor haladott, mikor az írók a magok nemzeti nyelvekkel éltek“. Zsombori József *Egy-két észrevétel a magyar nyelv mostani állapotjáról* című értekezésében ma is helytállóan értékeli az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság munkásságát, majd a nyelvről mint „a szép és hasznos ismeretek eszközéről“ tesz figyelemre méltó megjegyzéseket. A nyelv ügye a társadalom egészére tartozó közösségi ügy, s az író már pusztá megszólalásával közösségi funkciót tölt be. Rajta múlik, hogy jól vagy rosszul. „Jó, igen jó volna minden magyar írónak előre meggondolni azt — írja Zsombori —, hogy a nyelv nem az enyim, sem nem a tied, hanem édes miénk. És ha valaki bátorságot venne magának, s tudósaink előtt így szólana: a nyelv egy nemzetnek nemcsak közbirtokú kincse, hanem egyszersmind frigy szekrény is, mely által egyesül és fennáll. Nem szabad azt senkinek vakmerően illetni. Csinosítani, tökéletesíteni azt igen is jussa vagyon kinek kinek; de nem a maga ínye és kedve mentire, hanem a nyelvnek és a nemzetnek közönsége... helybenhagyása szerént. És mivel a nemzet nyelvét s az által gondolkodása és érzése módját csinosítani nagy dolog, ahoz készületlenül ne fogjon senki.“

A folyóirat elsőrendű feladatai közé sorolta a történelemtudomány ápolását is. A szerkesztőben historiál

deklódés élt: maga is írt történelmi dolgozatokat, és szívesen fogadta a munkatársak ilyen tárgyú írásait. A historiai cikkek között találunk életírásokat, forrásközléseket, készülő munkákról szóló tudósításokat és néhány módszertani kérdést is érintő tanulmányt. Az életrajzok sorában olvashatjuk, többek között, a Batthyány Ignácét, az Alvinczy Józsefét, Cserei Farkasét, Bod Péterét és a Franklin Benjáminét. A folyóirat forrásközlései között igen érdekesekre is bukkanunk. Így Gyulai Pálnak 1585-ben Sibrik György váradi új kapitányhoz intézett levelére, melyet Kisfaludy Sándor közöl. Ebben a levélben szépen és nagyon szellemesen fogalmazza meg Gyulai az erdélyi fejedelemség XVI. századi politikájának és diplomáciájának alapvető kérdéseit. Bethlen Gábor és II. Rákóczi György egy-egy tábori parancsolata, Ibrahim kanizsai basa, Forgách Ferenc levele nemcsak értékes történelmi forrás, hanem érdekes olvasmány is, közzététele tehát mindenképpen szerencsés vállalkozás volt.

A tudósító levelekben erdélyi történetbűvárok (Fancsali Dániel, Kerekes Ábel) jelentik be készülő munkáikat, és a források felkutatásához a folyóirat barátainak a közreműködését kérlik. E rovatban a szerkesztő tudománszervezési elképzelései is szóhoz jutnak. Bod Péterről emlékezve például megírja, hogy kéziratai „nagyobb részént a N. Enyedi Ref. Kollegiom Bibliothekájában hevernek. Az oda való érdemes professzor uraknak kellene tehát azok kiadhatásán, valamint a Benkő József kéziratai közlésén is munkálkodni.“

A történetírás módszertani kérdéseit vagy három tanulmányában is érinti Döbrentei Gábor. *Észrevételek az életírás theoriájáról* című dolgozárában azt fejtegeti, hogy kikről érdemes életrajzot írni. Az életrajzírótól megköveteli, hogy emelkedjék tárgya fölé, és tegye a kritika mérlegére minden megállapítását; úgy ábrázolja hősét, hogy azzal több fény derüljön a történelem adott koraszakára. Egy másik tanulmányban a francia történetírás fejlődését rajzolja meg bő könyvészeti utalással. Tárgyalja a különböző korok történetírásának módszerbeli sajátosságait. A *kritikáról* című terjedelmes értekezésében — többek között — a történetkutatásban megkövetelt kritikai

magatartásról ír. Miben áll ez a kritikai magatartás? „Ez megtanít, mint kelljen a forrásokat bizonyos skepticizmussal megvizsgálni, mikép szükséges minden a maga helyére illetni, mint nem szabad elhagyni a tetteknek sokszor rejtékes, de mégis való okát. Intései által elnyomja a kicsinyiségekről nagy trombitával harsogást; eszére adja a történetírónak, mint melengessen a Szépnek tüzéből is egy szikrát mejjében, hogy eladását vonzó elevenségűvé tegye. Illy férfijas érzéssel nyitván meg a szív útját, a történeteket nem csak mint egy száraz krónika fogja közleni, hanem felemelvén az emberi nemes cél néző pontjára, nagyság érzéseit hagyja hátra bennünk, midőn látjuk, hogy előtte az emberi nem mocsainak bálványképei hullanak; azon nagy lelkek emlékezetére pedig, kiket idejek kora elpuhulásában egész érdemek szerint dicsérni szabad nem volt, szent áldozat gyújtatik.“ A történetírást — igen helyesen — írásművészettel is tartotta. Szerinte nincs történetírás világos, könnyen áttekinthető stílus, szép nyelvezet nélkül. A historikusoknak azt tanácsolja, hogy ne utasítsák vissza makacsul a „gráciák ajándékait“, hanem éljenek a művészeti ábrázolás lehetőségeivel.

Az Erdélyi Múzeum hasábjain helyet kapnak a nevelés problémái is. Neveléstörténeti dolgozatok és egy-két főür pedagógiai tanácsai mellett felvetődnek a nevelés időszerű kérdései. Szilágyi Ferenc az iskolai nevelést hasonlítja össze a házival, és megállapítja, hogy történelmi tapasztalás szerint az iskolai, közösségi nevelést semmi sem pótolhatja. A gyermekek jövőjét éppen ezért az iskolák nevelési rendszerének a megjavításával lehet a leghathatóbban elősegíteni. Döbrentei Pestalozzi munkásságát ismerteti: elmondja, hogy e nagy pedagógusnak miként „hajlott figyelme, indulatja lassanként a nép alacsonyabb, szegényebb, elnyomott részéhez, melynek sorsával osztozva, szószólójává lenni főcélja leve“. Pestalozzi nézeteinek és általában a polgári pedagógia új eszméinek egyik korai terjesztője volt Erdélyben a folyóirat.

Tanulmányt, kisebb cikket, tudósító levelet olvashatunk a különböző művészletek kérdéséről is. Régészeti emlékek és műtárgyak gyűjtése, műemlékek gondviselése, az ifjúság művészeti nevelése, rajz- és zeneiskolák felállításának

szorgalmazása mellett a folyóirat ismerteti az európai művészet jelentős alkotásait. Tanulmány foglalkozik a westminsteri apátsági templommal, a Brukenthal-gyűjtemény festményeivel, Mozart életével és művészettel, az olasz zenével, a II. Rákóczi Ferencet és Nagy Péter orosz cárt megörökítő Kupeczky János festőművésszel.

Néhány írásban felbukkanak természettudományi téma is a folyóirat hasábjain. Baumgarten segesvári orvos beutazza Erdélyt, hogy összegyűjtse a hazai növényfajtákat, s folyóiratunk példaként sorolja fel azoknak a nevét, akik munkájában támogatták a tudós orvost. Molnos Dávid kolozsvári unitárius professzor a földrajzi felfedezésekkel közölt színvonalas ismeretterjesztő tanulmányt. Egy másik cikk Hell Miksának, az egy ideig Kolozsvárt is tanító, európai hírű csillagásznak a munkásságáról számol be. A harmadik füzetben a honi professzorokat szólítja fel a szerkesztő, hogy készítsék el Erdély „jó földleírását“, mert a folyóirat vállalja annak kinyomtatását.

Az Erdélyi Múzeum tíz megjelent füzetének az elővasára bárkit meggyőzhet, hogy Döbrentei olyan folyóiratot igyekezett szerkeszteni, melyet szívesen olvas minden művelődni vágyó magyarul értő ember. A második füzetben ezt a kérdést közelebbről is megvizsgálja, és azt is megpróbálja körülírni, hogy a társadalom milyen osztályaira, illetve rétegeire alapozza folyóirata jövőjét.

Az egyes társadalmi osztályok művelődési viszonyáról meglehetősen tiszta képe van Döbrenteinek. A főrangúak többségének élete léha, s a komolyabb gondolkodásúak is elsősorban a külföldi kultúra után érdeklődnek, de a közép- és kisnemesek közül sem sokan olvasnak, és művelődési igényük általában felette alacsony. A városi polgárok kevesen vannak, s jórészük a Habsburg-hatalomhoz húz, nem csoda tehát, ha „nem segítik a nemzeti literatúrát“. A hatalom hivatalosai, noha nem minden esetben hozakodnak elő nyíltan véleményükkel, minden megtesznek a nemzeti öntudatosodás megakadályozására. A kétszínűsködő, de mindig a bécsi érdekeknek megfelelően cselekvő Bánffy György gubernátor praktikáiról írta Cseréi Farkas Kazinczynak: „Szegény Döbrentei nehezen halad feltételeibe; mindazokat, amikkel küszködik, előre

megmondottam nékie. Gróf Bánffy a magyarnak és a magyar nyelvnek esküdt ellensége, és mint nagy machiavellista, ezer utakot talál ki Döbrenteit akadályoztatni, még pedig oly utakot, melyek Döbrenteit előtt el lévén rejtte, még csak gyanítani se tudja, hogy sok édes, mézes tanács és szó eő ellene vagyon.“

Ilyen körülmények között a szerkesztőnek ésszerű célkitűzése csak az lehetett, hogy folyóiratát megkedveltesse mindenakkal, akikben a művelődési vágynak legalább halvány szíkrája él. Bizton csak az értelmiségiekre számíthatott; ezeknek a száma azonban nagyon kicsi volt. Döbrenteit a művelődési igény felkeltésével vidéki nemeset, hazafias gondolkodású főurat, városi polgárt és minden rangú értelmiséget egyaránt folyóirata olvasójául akart megnyerni. Egyes jelekből arra is következtethetünk, hogy folyóiratát a román értelmiség körében is vonzóvá akarta tenni. Már említett plánumában kérte a balázsfalvi püspök támogatását is.

Mire vezetett Döbrenteinek ez a törekvése? Kik olvasták és kik terjesztették a folyóiratot?

A kérdésre hozzávetőlegesen pontos feleletet adhatunk. Az Erdélyi Múzeum füzetéinek utolsó lapjain rendszere sen közli az újonnan jelentkező előfizetők és önkéntes terjesztők nevét, és a legtöbb esetben foglalkozásukat is feltünteti. Az előfizetők között megtaláljuk az erdélyi társadalom minden osztályának és rétegének a képviselőjét — kivéve természetesen a jobbágyokat és a zselliéreket. Főrangúak és középnemesek, városi polgárok, papok, katonatisztek, tanárok, hivatalnokok, uradalmi prefektusok, nevelők, orvosok, gyógyszerészek, kollégiumi diákok neve olvasható a felsorolásban. A névjegyzékek egyszeri áttekintése meggyőz arról, hogy az előfizetők zöme Erdély értelmiségéből került ki. Feltűnő a tanárok és diákok érdeklődése a folyóirat iránt. A jelentősebb tanintézetekben, a nagy hagyományú kollégiumokban egy-egy tanár vállalta a terjesztést. Így például Marosvásárhelyen Bolyai Farkas — Döbrenteit szavával — apostolként terjesztette mindenfelé a Múzeumot. Nagyon népszerű volt a folyóirat a székelyföldi értelmiség körében. Karátsoni Sámuel, a székelyudvarhelyi református kollégium természettud-

mányi professzora levélben kérte Döbrenteit, hogy a folyóirat füzeteinek fennmaradt példányait küldje el hozzá, „mert ő a székelyek között mind el fogja adni“.

Az előfizetők között szép számmal találunk magyarországiakat is, akik között szintén az értelmiségek voltak túlsúlyban.

A munkatársak táborát vizsgálva, szintén arra a megállapításra jutunk, hogy a folyóirat főtámasza a születő polgári értelmiség. Ennek ellenére a szerkesztőnek nagy gondot okozott a munkatársak toborzása. Íme a második füzetben ezt írja: „Az előfizetők száma azt mutatja, hogy ezen időszaki-írás folytában megmaradhat, de ha a munkák csak olyan kevés számmal gyűlnek, mint eddig, igen sok füzet nem fog megjelenni.“ Ugy látszik, abban az időben az emberek még inkább szerettek olvasni, mint írni. Igaz, a honorárium gyenge biztatás volt akkoriban, hiszen minden össze annyiból állott, hogy nyomtatott ívenként hat folyóiratpéldányt kaptak a szerzők.

Minden esetre az Erdélyi Múzeum megjelenésének négy éve alatt Erdélyből és Magyarországról a legnevesebb írókat és tudósokat igyekezett megszólaltatni. Ugyanakkor szerkesztője arra is gondolt, hogy erdélyi tollforgató fiatalokból maga neveljen új munkatársi gárdát folyóiratának. A sors azonban különösen kegyetlen volt: egymás után szálltak sírba fiatal barátai. 1815-ben temették el Pataki Mózest, aki Goethét, Schillert fordította, s akinek a folyóiratban *A római poézis történetei* című tanulmánya jelent meg. Egy év múlva Kerekes Ábelt ragadta el a halál huszonhat éves korában. Belőle reméltek Erdély jövő kritikusát. 1817-ben a bölcsész Szabó András távozott az élők sorából, akit „gyönyörűen író filozófus“-ként jellemzett Kazinczy. Az életben maradtak közül a legtöbbet Bölöni Farkas Sándortól és baráti körétől várt Döbrenteit. 1815 augusztusában az Erdélyi Múzeum szerkesztője így számol be Kazinczynak fiatal kolozsvári barátairól: „Így van nekem szerencsém még három ifjút vezetnem; Farkas Sándort, Balog és Székelyt.“ Írásra biztatja őket, felhívja figyelmüköt az európai irodalom legfrissebb hajtásaira, s bevonja őket a folyóirat szerkesztési és terjesztési munkájába. Aranyosrákosi Székely Sándortól *Az ember c.*

verset közli az V. füzetben. Bölöni Farkassal pedig német drámatörténeti szövegeket fordított a IX. füzet számára.

Az erdélyi művelődési élet fejlődésének távlataira figyelve, Döbrentei jelek szerint számba vette a föld etnikai sajátosságait. Nemcsak a háromnyelvű kultúra pusztalétezését vette tudomásul, hanem azt is, hogy a magyar kultúrát a románnal és a szásszal már személyileg is különleges szálak fűzik össze. Barcsay Abrahámról megírja, hogy meleg patriarchális viszonyban élt a csórai román parasztokkal, s velük mindig anyanyelvükön beszélgetett. Elmondja a költőről, hogy szíve „más nemzetben minden jót, minden szépet becsült“. Cserei Farkas életének és munkásságának szentelt írásában részletesen szól a Grigore Maiorhoz, „a nyílt eszű s nagy kultúráju férfiúhoz“ fűződő barátságáról. Az álnoksággal, hamis vádakkal bebörtönözött tudós román pap érdekében Cserei az uralkodónál, Mária Teréziánál emelt szót: „minden tartózkodás nélkül, semmit se hajtva Maior hatalmas üldözőire, felfedezé az egész álnokságot. Az értetlen szenvédéseinek eleven színnekkel festésére elérzékenyedett a királyné, s parancsolávélekedését adni az iránt, mikép tehetné jóvá ezen hibátlan súlyos raboskodását. Éppen akkor ürességben lévén Erdélyben a fogarasi unitusok püspöksége, azt javallá, adná azt neki, sőt még ezen feljül enyhítse szenvédett lelki s testi gyötrelmeit. Mária Terézia teljesíté ezt s szabadságával a püspökséget adta Maiornak, ki Bécsbe érkezvén legelsőbb is Csereinél jelent meg.“ Döbrentei latin eredetiben idézi Maiornak Cserihez mint jótevőjéhez intézett, sok melegséggel írt levelét.

A szász tudósokhoz fűződő jó kapcsolatairól vallanak Döbrenteinek azok a sorai, ahol a segesvári Baumgarten botanikai kutatásai támogatására szólítja fel folyóirata olvasóit, vagy ahol nagy tisztelettel bemutatja a Brukenthal-gyűjtemény remekeit.

Minden eredmény és igyekezet ellenére azonban 1818-ban a X. füzet megjelenésével a szerkesztő bejelenti folyóirata megszünését. A közvetlen kiváltó okok ezek voltak: az 1816—1817-es sovány esztendő különleges szegénysége nagyon megsappantotta az erdélyi előfizetők számát, a magyarországiak pedig a pesti *Tudományos Gyűjtemény*

megjelenése (1817) után lassanként elpártoltak a Muzéum-tól; ráadásul a cenzúra is egyre áthághatatlanabb akadályokat gördített a szerkesztő elé. Azt is megállapíthatjuk, hogy az erdélyi magyar értelmiség a XIX. század második évtizedében mind számát, mind műveltségét illetően még gyenge volt ahhoz, hogy fenn tudjon tartani egy ilyen jellegű folyóiratot.

A négy évig élő Erdélyi Muzéum tíz megjelent füzetével azonban így is előkelő helyet vívott ki magának az erdélyi magyar sajtó történetében. A korszak egyetlen magyar nyelvű folyóirata volt. Maga köré csoportosította a művelődési élet legkiválóbbjait, hangadója volt a haladó polgári nézeteknek, és az osztrák elnyomással szemben a nemzeti öntudat kialakítását, a nemzeti nyelv csinosodását és az általános kulturális felemelkedést szolgálta. A folyóirat fennállásának eredménye volt a körülötte kialakult baráti társaság is, melynek tagjai közül többen élenjárói lettek a következő évek erdélyi szellemi életének.

Az Erdélyi Muzéum — éppen úgy, mint a szászok és a románok többé-kevésbé hasonló vallalkozása (*Siebenbürgische Quartalschrift*, *Biblioteca Românească*) — a születő polgári értelmiségnek volt a szócsöve, annak a társadalmi rétegnek, amely oly nagy szerepet játszott a polgári demokratikus forradalom előkészítésében. Terjesztette az egyetemes kultúra legjobbjainak eszméit, és teret nyitott a haladás honi tollforgató híveinek a nyilvános munkálkodásra.